

АНОТАЦІЯ

Гринько К.В. Національні інноваційні системи в умовах глобалізації. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 – міжнародні економічні відносини. Київський національний торговельно-економічний університет Міністерства освіти і науки України, Київ, 2020.

У дисертаційній роботі визначено, що наразі відсутнє єдине остаточне визначення поняття «національна інноваційна система», оскільки загалом підходи до трактування поділяються на дві категорії, за першою з яких НІС визначається як сукупність взаємопов'язаних організацій, установ, суб'єктів господарювання, які взаємодіють у виробництві, розподілі та використанні нових знань; за другою – НІС інтерпретують як цілісну, вдосконалену систему, яка, в свою чергу, поєднує в собі різні предмети інноваційної діяльності, перетворюючи знання в технологію.

Ідентифіковано умови, детермінанти та характеристики взаємодій між встановленими елементами НІС, на основі яких запропоновано авторське її визначення, згідно якого – це сукупність господарюючих суб'єктів (НДІ, підприємства, споживачі) й інституцій (законодавчих, фінансових, соціальних), що взаємодіють у процесах виробництва, використання та поширення передових знань і технологій в рамках інноваційної екосистеми, діяльність якої спрямована на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку економічної системи країни і сприяє підвищенню її конкурентоспроможності. Обґрунтовано, що з одного боку, НІС функціонує як замкнута екосистема в рамках певної країни за концепцією потрійної (Triple Helix) або кваліфікованої (Quadruple Helix), а з іншого – є відкритою системою, що дає можливість отримувати, адаптувати і впроваджувати інновації, розроблені за кордоном; реалізовувати власні інновації на міжнародних ринках; залучати і приймати кваліфікованих кадрів, здійснювати міжнародний обмін досвідом.

Запропоновано авторську систему детермінант, які проявляють свою дію на корпоративному (матеріальна база; знання; доступ до інформації; фінансове забезпечення; мінливі вимоги корпорацій), національному (трансформація державної політики; трудові ресурси; фінансове забезпечення; структура національної економічної системи; ступінь розвитку НІС; можливості залучення до глобального інноваційного простору), наднаціональному (наднаціональні (регіональні) інституції регулювання; регіональні проекти і програми), транснаціональному (генерування знань та інновацій в рамках ТНК; інтернаціоналізація НДДКР високотехнологічних ТНК; стратегії високотехнологічних ТНК) та глобальному (глобальна конкуренція; потреби глобального ринку; розвиток глобальних ІКТ; посилення взаємозв'язку між глобальним ринком капіталу і нових технологій; масштабний характер створення і використання знань і технологій) рівнях. Інтернаціоналізацію НІС пропонується, в свою чергу, визначати як створення та дифузія наукового знання та технологій між елементами національних інноваційних систем різних країн, їх комерціалізація, розбудова університетів, технопарків, інкубаторів, акселераторів, створення спільних науково-дослідницьких департаментів на міжнародному рівні, започаткування нових інноваційних спільних підприємств, що забезпечують стрімкий інноваційний розвиток в умовах четвертої та п'ятої промислової революції.

Обґрунтовано авторську концепцію інтернаціоналізації національної інноваційної системи у сучасних умовах глобального розвитку, що дозволяє встановити канали взаємодії глобального ринку інновацій з національною інноваційною системою, яка включає наукові установи, державу, бізнес та споживачів інновацій, шляхом обміну людськими, фінансовими та інноваційними ресурсами (знаннями і технологіями) через інноваційну співпрацю, партнерство та міжнародну кооперацію кластерів під впливом детермінант глобального, наднаціонального, транснаціонального та національного характеру.

Запропоновано систему індикаторів оцінки ефективності НІС, що включає показники оцінки за сферами інноваційної діяльності (інноваційний потенціал, інноваційний процес, інноваційне середовище, інноваційні результати) та, враховуючи методику EIS, ґрунтується на зіставленні показників витрат та випуску (результатів) інноваційної діяльності. Даний підхід на підставі об'єктивних статистичних даних дозволяє ідентифікувати пріоритети інноваційного розвитку та з'ясувати конкретні напрями й змістовне наповнення державної інноваційно-інвестиційної політики.

Узагальнено глобальні тенденції у сфері розвитку інноваційної діяльності країн світу, у зв'язку з чим з'ясовано, по-перше, зосередження інновацій лише у межах кількох потужних інноваційних країн (Німеччина, США, Швейцарія) поряд з локалізацією та/або обмеженням інноваційного потенціалу у переважній більшості країн; по-друге, уповільнення динаміки державного фінансування досліджень і розробок та скорочення суспільної підтримки НДДКР у розвинених країнах, що відповідають за міжнародний рух технологій; по-третє, посилення тенденцій глобального протекціонізму, який впливає на інтенсивні технології та потоки знань та створює ризики для глобальних інноваційних мереж та розповсюдження інновацій; по-четверте, поступова зміна географії інновацій від розвинених економік до країн з середнім рівнем доходу поряд із концентрацією інноваційних вкладень та результатів у малій кількості країн. По-п'яте, встановлена розбіжність між країнами у перетворенні інноваційних ресурсів на інноваційні результати.

Наголошено на провідній ролі транснаціональних компаній у системі світових досліджень і розробок, які формують ядро сучасної світогосподарської виробничої системи внаслідок встановлених характерних особливостей розвитку НІС у світі, зокрема, виявлено: переорієнтацію діяльності з НДДКР виключно власними силами на інтернаціоналізацію інноваційної діяльності; підвищення ступеня відкритості доступу до знань, інформації, технологій у світовому масштабі; поширення різних видів дослідницької діяльності (фундаментальні, дослідно-конструкторські,

прикладні розробки); неможливість розвитку національної наукової діяльності та здійснення наукових розробок без використання міжнародного технологічного досвіду, зарубіжних розробок; активізація конкурентної боротьби за «кращі» мізки; формування співпраці в рамках глобальної інноваційної системи. Крім цього, шляхом економетричного моделювання впливу показників діяльності ТНК в інноваційній сфері на ВВП країн (на прикладі США, Японії, Німеччини та Швеції) доведено значну залежність ВВП цих країн (високі коефіцієнти детермінації у моделях для Швеції, Німеччини та США, за виключенням Японії), що пов'язано з провідною роллю державного фінансування НДДКР у цій країні.

Дістали подальшого розвитку підходи: до визначення технологічної структури промисловості України шляхом адаптації існуючого розподілу секторів за методикою Євростату (високотехнологічний, середньо високотехнологічний, середньо низько-технологічний та низько-технологічний) до вітчизняної класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010); а також до аналізу зовнішньої торгівлі високотехнологічними товарами через гармонізацію вітчизняної статистики зовнішньої торгівлі (УКТЗЕД) зі стандартами світової класифікації торгівлі високотехнологічними товарами (SITC Rev 4). Акцентовано увагу на стагнації позиції України у світових рейтингах інноваційності, що свідчить не стільки про поточний стан технологій, а про погіршення ситуації в економіці, освіті та науці; скорочення динаміки якісних і кількісних показників інноваційної діяльності; деформованість національної інноваційної системи, побудованій на середньо- та низькотехнологічній основі.

Запропоновано методологію оцінки результативності та ефективності інноваційних систем країн світу і проведення їх порівняння, яка передбачає побудову індексів витрат (оцінюється інноваційний потенціал та інноваційного процес) та результатів інноваційної діяльності (інноваційне середовище та інноваційні результати) на основі ідентифікації показників та їх вагових коефіцієнтів у складі інтегральних індексів шляхом

економетричного моделювання. Сформовано кластери країн за всіма субіндексами відповідно максимального, мінімального та середнього значення показників, що складають відповідний субіндекс. Оцінено ступінь відкритості національних інноваційних систем. Проаналізовано ефективність національних інноваційних систем країн світу шляхом побудови інтегрального індексу ефективності.

Ідентифіковано стратегічну диспозицію положення держави в інноваційному просторі шляхом побудови матриці розрахованих інтегральних оцінок витрат і результатів інноваційної діяльності в національних економічних системах. Це дозволило виділити кластери національних інноваційних систем країн світу та здійснити аналіз в аспекті їх стратегічного розвитку.

Побудовано профіль національної інноваційної системи України, що передбачає оцінку інноваційної діяльності за п'ятьма блоками показників: макроекономічний, інноваційний потенціал, інноваційний процес, інноваційне середовище та інноваційні результати. Зазначено, що досить низький рівень ВВП на душу населення України по відношенню до рівня 2011р. країн ЄС (20%;) є складно подоланою перешкодою для входження країни до числа промислово розвинених країн. Поряд з цим за іншими аналізованими сферами більшість показників мають досить низькі значення.

Проаналізовано можливі сценарії розвитку української інноваційної сфери в залежності від технологічних укладів: I. «технологічного застою», що реалізується у випадку згорання програми індустріалізації; II. «технологічної інерції» можливий як продовження індустріалізації в її нинішньому варіанті, без зміни пріоритетів й посилення інноваційної складової реалізованих інвестиційних проектів; III. «нових технологічних ніш», який передбачає необхідність посилення власне технологічних компетенцій шляхом включення в глобальні технологічні ланцюги, «технологічного прориву», що орієнтує на максимально можливу синхронізацію з глобальною технологічною динамікою. Виходячи з аналізу передумов та слабких сторін розвитку

економіки України, зроблено висновок про найбільшу вірогідність реалізації II сценарію «технологічної інерції». Менш вірогідною, однак, зважаючи на потенційні можливості України та необхідність формування нових для економіки України технологічних укладів, необхідною є реалізація III сценарію «нових технологічних ніш», що передбачає відкриття для інноваційно-відсталих країн «вікон можливостей» з використання технологій V укладу, що вже пройшли пік прибутковості на ринках країн-лідерів, однак зберігають потенціал для отримання прибутку в масштабах світового ринку.

В рамках реалізації сценарію «нових технологічних ніш» для України сформульовано першочергові пріоритети для формування конкурентоспроможної НІС України, які знайшли відображення у «Дорожній карті» формування конкурентоспроможної інноваційної системи України на 2020-2025рр. Вона включає елементи: держава, бізнес, наука, за складовими яких ідентифіковані основні проблеми, та визначені відповідні пріоритетні заходи й наведені цільові орієнтири.

Ключові слова: інновації, національна інноваційна система, глобальна конкурентоспроможність, інтернаціоналізація національної інноваційної системи, інтегральний інноваційних індекс, стратегія інноваційної діяльності, інноваційна діяльності, інноваційна політика, відкриті інновації, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал.